

УДК 343.13

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Слінько Д. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розглядаються теоретичні положення структури кримінального процесу України на основі конституційних норм. Визначаються положення процедури, як діяльності на основі правовідносин, які виникають між заявником та слідчим при реєстрації заяви в єдиному реєстрі досудового розслідування. Пропонується будувати систему кримінального процесу по горизонталі, виходячи з процесуального статусу сторін, учасників процесу, як з боку обвинувачення, так і з боку захисту. По вертикалі необхідно побудувати систему процесуальних інститутів, таким чином, щоб кожен учасник процесу на його стадіях здійснював властиві тільки йому процесуальні дії. Вносяться пропозиції щодо подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Ключові слова: кримінальний процес, правовідносини, структура, інститут, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические положения структуры уголовного процесса Украины на основе конституционных норм. Определяются положения процедуры, как деятельности на основе правоотношений, которые возникают между заявителем и следователем при регистрации заявления в едином реестре досудебного расследования. Предлагается строить систему уголовного процесса по горизонтали, исходя из процессуального статуса сторон, участников процесса, как со стороны обвинения, так и со стороны защиты. По вертикали необходимо построить систему процессуальных институтов, таким образом, чтобы каждый участник процесса на его стадиях осуществлял свойственные только ему процессуальные действия. Вносятся предложения по дальнейшему совершенствованию уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: уголовный процесс, правоотношения, структура, институт, следователь, прокурор, следственный судья.

Annotation: The article examines theoretical positions of the structure of Ukrainian criminal procedure on the basis of the constitutional norms. The positions of the procedure are determined, as the activity on the basis of legal relations which appear between a declarant and on investigator through the registration of application in the single register book of pre-trial investigation. It is proposed to build the system of criminal procedure through the horizontal, coming from procedural status of parties, the participants of the process, both from the side of prosecution and from the side of defence. It is necessary to build the system of procedural institutes, through the vertical line so that every participant of process on his stages carried out judicial actions, only peculiar only to him. The proposals on the further improvement through of criminal procedure legislation are introduced.

Key words: criminal procedure, legal relations, structure, institute, investigator, public prosecutor, inquisitional judge.

Сучасний стан науки кримінального процесу визначається, як врегульована нормами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді (колегіального суду), а також сторін, учасників, суб'єктів процесу. Відповідно до завдань кримінального провадження основна мета процесу включає в себе прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень з тим, щоб винна особа була притягнута до кримінальної відповідальності, а щодо невинного слідчий суддя (колегіальний суд) ухвалив справедливий вирок, до кожного учасника процесу була застосована правова процедура.

Кримінальний процес будується на процесуальних правовідносинах, що виникають між сторонами, учасниками процесу на стадії досудового розслідування і судового провадження.

Теорія і практика кримінально-процесуальних правовідносин були розглянуті в роботах В.П. Божьева, Є.В. Васильовський, Г.Ф. Горський, Н.О. Огурцова та ін. [1, с. 176; 2, с. 220; 3, с. 121; 4, с. 220]. Сутність їх теоретичних розробок полягає у визначенні особливостей процесуального статусу сторін, учасників, суб'єктів процесу. Докладний аналіз кримінально-процесуальних правовідносин дав у своїй монографії В.П. Божьев [1, с. 110-112]. Він визначив, по-перше, що процесуальні відносини врегульовані нормами права. По-друге, процесуальні відносини

побудовані на державно-владних повноваженнях сторін процесу, вони засновані тільки на положеннях законності та на підставі закону.

По-третє, якщо особа вчинила злочин то державні органи, що здійснюють функції розслідування починають кримінальне переслідування, таким чином, відповідно до завдань КПК України, щоб винний був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, а невинний не був засуджений. До кожного учаснику кримінального провадження повинна бути застосована правова процедура, яка врегульована нормами кримінально-процесуального права. Тільки слідчий суддя має процесуальні повноваження постановити вирок відносно обвинуваченого і вирок повинен вступити в законну силу на підставі ухвали апеляційного колегіального суду.

По-четверте, процесуальні відносини виникають, змінюються і припиняються у кримінальному процесі.

Теоретичні положення правового змісту кримінального процесу можна проаналізувати на основі наукових точок зору, які були виражені вченими в галузі теорії держави і права, кримінального права і процесу.

Одні автори вважають, що кримінальний процес це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, колегіального суду (Н. В. Жогін, Ф.Н. Фаткулліна) [5, с. 198]. Інші визначають його як порядок провадження у кримінальній справі (Ю.М. Грошевой, В.М. Хотинець) [6, с. 110]. Треті, (В.П. Божьев,

Н.І. Карпець, Л.М. Карнеєва), підходять до розгляду кримінального процесу як правовідносини між правоохоронними органами і його учасниками процесу [7, с. 188].

Аналіз цих точок зору надав О.Д. Лук'яничков, який вважає, що кримінальний процес це діяльність, яка спрямована на досягнення цілей судочинства. Для обґрунтування своєї точки зору він вказує, що кожен вид діяльності може розглядатися як процес підготовки, прийняття і реалізації рішення у кримінальній справі, а це процесуальна діяльність. Він вважає, що процес треба розглядати як взаємопов'язані елементи. По-перше, це врегульована кримінально-процесуальна діяльність. По-друге, це самостійний процесуальний інститут. Саме в такому розумінні вживається в КПК України формулювання даних елементів [8, с. 359].

На підтримку цієї точки зору, вважаємо за необхідне, привести подальші аргументи. По-перше, кримінальне судочинство включає не тільки діяльність, а й виробництво негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому якщо злочин є тяжким, механізм прийняття рішення залежить від слідчого, прокурора, слідчого судді.

По-друге, дії у процесі необхідно розподілити на проведення процедури, оформлення матеріалу і його реєстрація в єдиному реєстрі досудового розслідування, а також виробництво процесуальних, негласних слідчих (розшукових) дій. По-третє, процесуальна діяльність включає в себе конкретну структуру і процедурні рамки його здійснення, які закріплені правовим статусом і процесуальними гарантіями.

Процедура, як діяльність у кримінальному процесі виходить з правовідносин, які виникають між заявником та слідчим при реєстрації заяви в єдиному реєстрі досудового розслідування. При отриманні заяви, рішення про початок кримінального провадження та кримінального переслідування приймає слідчий.

Кримінальний процес, як вид діяльності пройшов в історичному розвитку організацію правосуддя від інквізиції, публічності до змагальності.

А.В. Смирнов, В.М. Коркунов та інші автори, вважають, що кримінальний процес можна визначити за його історичними рисами як обвинувальний, інквізиційно-розшуковий, змагальний і змішаний [9, с. 210; 10, с. 143].

Інквізиційний процес зародився у Стародавньому Римі, а в Європі був поширений у XIII-XVII століттях. За його правилами суддя одночасно виконував функції слідчого, обвинувача і якоюсь мірою захисника. Обвинувачений був позбавлений можливості захищатися. Він вважався не суб'єктом, а об'єктом процесу.

Обвинувальний процес набув найбільш повного розвитку на перших етапах існування феодального суспільства. Характерною його рисою було визнання особливого становища обвинувача, яким часто виступала особа, що потерпіла від злочину. Від її волі залежало порушення чи закриття кримінальної справи.

Змішаний процес дістав свою назву завдяки тому, що в ньому змішались деякі елементи інквізиційного процесу на досудових стадіях, майже повна

відсутність гласності, обмежена можливість обвинуваченого захищатися. На судових стадіях процесу поширюється принцип змагальності, але судові засідання проходять публічно, оцінка доказів проводиться всіма учасниками процесу та суддено, підсудний забезпечений правом захищатися самому чи мати захисника.

Змагальний процес розвивався з обвинувального і дістав найбільшого поширення з розвитком англосаксонської правової системи. Він базується на положеннях, що процес – це спір, який відбувається в суді між державою та громадянином. Причому в такому спорі обидві сторони наділено рівними юридичними можливостями. Суддя є «неупереджений арбітр», який наглядає за тим, як сторони дотримуються правил спору і хто його виграв.

Розглядаючи кримінальний процес з точки зору правової системи – романо-германської або англосаксонської, можна встановити його критерії, за якими відбувається поділ елементів його структури, він має здійснюватись у визначеній законом процесуальній формі, яка гармонізує баланс публічних та приватних інтересів.

Англійський тип судочинства має модель змагальності процесу. Функцію обвинувачення виконує поліція. Досудове слідство проводиться на змагальних засадах у суді. Важливим елементом цієї форми є велике журі (grand jury), яке по тяжких злочинах приймає рішення про притягнення особи як обвинуваченого та складає обвинувальний висновок. Недоліком такої побудови процесу є пасивність суду. Всі докази розглядаються в суді сторонами процесу. Цей тип процесу в правових системах світу визначається як англосаксонська правова система. Якщо розглядати цю систему як судочинство з точки зору нормандського права, то в Англії використовувалися лише дві характерні її риси: судочинство щодо особи, яка затримана на місці злочину, та обвинувачення під присягою. Англійська правова система була побудована тільки в XVIII в., причому суд присяжних прийшов з процесу Франції. Змагальні основи такої правової системи знайшли свій остаточний висновок у 1670 р., коли Великий кримінальний ордонанс ліквідував розшуковий процес. Цим законом було поділено функції слідства та суду.

Англійський тип процесу включає в себе: 1) кримінальний процес починається тільки в суді; діяльність поліції – це не процесуальна форма; досудова підготовка матеріалів кримінальної справи фактично визначається як процес; 2) суддя постановляє провадження обшуку, взяття під варту, бере на себе відповідальність за провадження слідчої дії; 3) велике журі поєднує в собі обвинувальну та судову функції.

Французький тип процесу є класичним видом кримінального процесу. Основні початки були взяті з Римського права, а саме: рівність сторін обвинувачення та захисту; вирішення при попередньому розгляді кримінальної справи в суді; судові дебати; визнання вини при затриманні; інститут прокурора, захисника.

Французький кримінальний процес був сформований у 1808 р. після прийняття кодексу

кримінального слідства (Code d'instruction criminelle). В кодексі були сформульовані основні положення слідчо-змагального судочинства.

І. Я. Фойніцький, аналізуючи французький кримінальний процес, визначав, що процес має чіткий поділ на слідство та судочинство.

Французький кримінальний процес визначає провадження на досудовому слідстві змішаною формою, що включає в себе функцію кримінального переслідування та функцію правосуддя. Судове провадження включає в себе перевірку доказів, обвинувачення та захист. Французька система була покладена в основу романо-германського типу процесу.

На думку автора, будувати систему кримінального процесу по горизонталі можна виходячи з процесуального статусу сторін, учасників процесу, як з боку обвинувачення, так і з боку захисту.

По вертикалі необхідно побудувати систему процесуальних інститутів, таким чином, щоб кожен учасник процесу на його стадіях здійснював властиві тільки йому процесуальні дії. Мета і завдання кожного учасника не можуть бути ідентичними, в окремих процесуальних формах вони набувають характеру протилежності. Звинувачення і захист, різні не тільки за змістом, а й за функціями, засобів і способів їх здійснення.

Слід, зазначити точні положення наукових визначень, які дано О.В. Волколуповим, Т.П. Добровольською, В.А. Стрёмовським та іншими авторами щодо системи кримінально процесуальної діяльності [11, с. 268; 12, с. 150].

Правильно буде вважати кримінально процесуальну діяльність не системою процесу, а сукупністю процесуальних та слідчих дій, інститутів пов'язаних участю сторін, учасників, суб'єктів у процесі.

Системність передбачає однорідні явища, які мають взаємозв'язок, взаємозалежність. Порядок окремих елементів системи досягається завдяки внутрішнім зв'язкам. Внутрішні зв'язки дозволяють кожному елементу функціонувати самостійно, але досягати кінцевого результату вони можуть тільки спільно.

Сукупність відрізняється від системи тим, що побудова однорідних ознак, не має порядку в організації та відсутня певна структура.

Пропонується будувати кримінальний процес як публічно-позовний. Публічно-позовний процес повинен мати ознаки, які відповідають звинуваченню як за кримінальним позовом. За відсутності позову не може бути розпочато кримінальне провадження.

У публічному процесі сторона кримінального переслідування покладено на слідчого, прокурора, слідчого суддю. На них покладені процесуальні повноваження, які перевищують статус захисту.

Публічний процес ставить державні інтереси вище інтересу потерпілого.

Публічно-позовний процес необхідно побудувати таким чином, щоб статус сторони звинувачення та захисту був на одному рівні.

Сьогодні законодавець ввів у КПК України додаткові юридичні гарантії, надав можливість використовувати положення процесу щодо забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина.

Відповідно до ст. 36 КПК України встановлений прокурорський нагляд і контроль за процесуальною діяльністю слідчого. Більш принципову позицію зайняв судовий контроль за дотриманням законів.

Висновок полягає в тому, що розглянуті положення кримінального процесу повинні бути побудовані таким чином, щоб сама процедура проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій, судового слідства відображала рівність між стороною обвинувачення і стороною захисту.

Принцип презумпції невинуватості у процесі, який встановлений у ст. 62 Конституції України встановив, що всі сумніви щодо доказів звинувачення повинні бути оцінені слідчим суддею, а всі виниклі сумніви в отриманні, закріпленні та оцінці доказів можуть бути визначені на користь обвинуваченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные отношения // В.П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с.
2. Васильковский Е.В. Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов // Е.В. Васильковский. – М. : 1913. – 220 с.
3. Горский Г.Ф. Судебная этика // Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокарев, Д.П. Котов. – Воронеж, ВГУ, 1973. – 121 с.
4. Огурцов Н.А. Правоотношения и ответственность в советском уголовном праве // Н.А. Огурцов. – Рязань, 1976. – 220 с.
5. Жогин Н.В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе // Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 198 с.
6. Грошевой Ю.М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України // Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко. – Х. : Основа, 2002. – 110 с.
7. Карнеева Л.М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность // Л.М. Карнеева. – М. : Юрид. лит., 1971. – 188 с.
8. Лук'янчиков Є.Д. Методичні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів // Є.Д. Лук'янчиков. – К. : Національна академія внутрішніх справ МВС України, 2005. – 359 с.
9. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса // А.В. Смирнов. – СПб. : Альфа, 2000. – 210 с.
10. Корнуков В.М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве // В.М. Корнуков. Саратов., СЮИ., 1987. – 143 с.
11. Волколуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования // О.В. Волколуп. – СПб., Наука. Альфа., 2003. – 268 с.
12. Стрёмовский В.А. Участники предварительного следствия // В.А. Стрёмовский. – Ростов на Дону, 1966. – 150 с.